85 години

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Том I

85 години

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

8-9 ноември 2021 г.

Том I



СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Свищов, 8-9 ноември 2021 г.

Посветена на 85 години от създаването
на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана в изпълнение проект НФ-2-2021 „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век – тенденции и предизвикателства“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2021

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Проф. д-р Марияна Божинова
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ - председател
Проф. д. н. Борислав Борисов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Стоян Проданов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Катя Личева
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Марина Николова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Силвия Костова
Доц. д-р Христо Сирашки

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Румен Ерусалимов - *председател*
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Любчо Варамезов - *председател*
Проф. д-р Анета Денева
Проф. д-р Атанас Атанасов
Проф. д-р Йордан Василев
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д-р Маргарита Богданова
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Александър Ганчев
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SOCIO-ECONOMIC COHESION IN THE 21ST CENTURY: TRENDS AND CHALLENGES

Svishtov, 8th - 9th November 2021

Dedicated to the 85th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The international scientific and practical conference has been organized as implementation of project SF-2-2021 "Sustainable Development and Socio-Economic Cohesion in the 21st Century: Trends and Challenges", financed with funds by Ordinance of the Ministry of Education and Science for encouraging scientific research

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2021

PROGRAM COMMITTEE
Prof. Mariyana Bozhinova, Ph.D.
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Borislav Borissov, D.Sc.
Prof. Bozhidar Bozhinov, D.Sc.
Prof. Stoyan Prodanov, Ph.D.
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, Ph.D.
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, Ph.D.
Assoc. Prof. Irena Emilova, Ph.D.
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, Ph.D.
Assoc. Prof. Katya Licheva, Ph.D.
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, Ph.D.
Assoc. Prof. Marina Nikolova, Ph.D.
Assoc. Prof. Plamen Petkov, Ph.D.
Assoc. Prof Silviya Kostova, Ph.D.
Assoc. Prof Hristo Sirashki, Ph.D.

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D., Chairman
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovksi, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.
Head Asst. Asen Bozhikov, Ph.D.

EDITORIAL COMMITTEE
Prof. Lyubcho Varamezov, Ph.D., Chairman
Prof. Aneta Deneva, Ph.D.
Prof. Atanas Atanasov, Ph.D.
Prof. Yordan Vasilev, Ph.D.
Prof. Krasimir Shishmanov, Ph.D.
Prof. Margarita Bogdanova, Ph.D.
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Aleksandar Ganchev, Ph.D.
Assoc. Prof. Ventsislav Vassilev, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovski, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.

The published materials have been reviewed. The authors are responsible for the content and layout of their papers, the opinions expressed, the data used and the sources cited.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I

ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ПЪТЯТ КЪМ УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНА КОХЕЗИЯ –
МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ РИСКОВЕ И БАРИЕРИ
Проф. д.ик.н. Димитър М. Иванов …… 7

ПРОБЛЕМАТИЧНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА
Проф. д-р Митко Димитров …… 31

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УПРАВЛЕНИЕТО
НА ПУБЛИЧНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ИМОТИТЕ –
ДЪРЖАВНАТА И ОБЩИНСКА СОБСТВЕНОСТ
Проф. д.н. Борислав Борисов …….. 51

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ КРИЗИС И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЕ
В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19
д.э.н., профессор, Зверяков Михаил Иванович …… 59

ИЗМЕРВАНЕ ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПАНДЕМИЯТА
ОТ COVID-19 ВЪРХУ КОРПОРАТИВНИТЕ ПОЛИТИКИ
ЗА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Андрей Захариев …… 67

ОБЛАГОРОДЯВАНЕ НА ПЛОСКИЯ ДАНЪК В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Румен Брусарски …… 75

ДВИЖЕЩИ СИЛИ НА ИНТЕГРАЦИЯ В ГЛОБАЛНИТЕ ЦИФРОВИ ВЕРИГИ
ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ
Проф. д-р Сава Димов …… 83

ЕФЕКТИ ОТ ПРОГРАМАТА НА ЕЦБ ЗА ЗАКУПУВАНЕ НА АКТИВИ
В УСЛОВИЯТА НА ИЗВЪНРЕДНА СИТУАЦИЯ, ПРИЧИНЕНА ОТ ПАНДЕМИЯ
Проф. д-р Силвия Трифонова …… 95

ТЕСТВАНЕ НА КОРЕКТИВНИ ВЕРОЯТНОСТНИ МОДЕЛИ
ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОПЦИИ ВЪРХУ АКЦИИ
Проф. д-р Стефан Симеонов, Д-р Теодор Тодоров …… 108

КОНКУРЕНЦИЯ И КОНЦЕНТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ
ОБЩОЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР (2011-2020 г.). СТРУКТУРЕН АНАЛИЗ
И ЕМПИРИЧНИ НАБЛЮДЕНИЯ
Проф. д-р Стоян Проданов …… 116

THE IMPLEMENTATION OF GOALS OF BALANCED DEVELOPMENT
OF POLAND AGAINST THE CHALLENGES AND DANGERS
OF WASTE MANAGEMENT
Assoc. Prof. Ireneusz T. Dziubek, Dr Tatiana Manasterska 126

MODERN FEATURES OF TRUST ASSET MANAGEMENT
Postgraduate student Stanislav Perminov, Assoc. Prof. Deniss Djakons, PhD 136

ИНДУСТРИЯТА НА ХЕДЖ ФОНДОВЕТЕ В ЕРАТА
НА РАЗХЛАБЕНИТЕ ПАРИЧНИ ПОЛИТИКИ И COVID-19
Доц. д-р Александър Ганчев 142

РАЗНОСКИТЕ КАТО НЕДЕЛИМА ЧАСТ ОТ АНАЛИЗА
НА РЕЗУЛТАТИТЕ ПО ИМУЩЕСТВЕНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 150

ВЛИЯНИЕ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И РАЗВИТИЯ
Кандидат экономических наук, доцент Шараг Елена Сергеевна 159

СТРАТЕГИЧЕСКИ ДЕЙСТВИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ СТОПАНСКИ
ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
Доц. д-р Илиан Минков 166

ИНСТИТУЦИИ И НЕРАВЕНСТВО
Доц. д-р Калин Господинов 174

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ПОДХОД КЪМ ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ -
ВЪЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ
Доц. д-р Калоян Колев 181

ПРОБЛЕМИ НА ЛОЯЛНОСТТА В БАНКОВИТЕ ИНСТИТУЦИИ
ПРИ СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Катя Личева 190

ЦЕЛЕСЪОБРАЗНОСТ И ЕФЕКТИ
НА МЕЖДУРЕГИОНАЛНАТА ДАНЪЧНА КОНКУРЕНЦИЯ
Доц. д-р Людмил Найденов 196

ВЪЗМОЖНИ ГРЕШКИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО
НА ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ В БЪЛГАРСКАТА ПРАКТИКА
Доц. д-р Марин Маринов, Красимир Парашкевов 204

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 210

ЕФЕКТИ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID ВЪРХУ ЗДРАВНИТЕ РАЗХОДИ
Доц. д-р Николай Атанасов 219

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА НА ДЪРЖАВНОТО ФИНАНСИРАНЕ
НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ
Доц. д-р Пламен Йорданов, **Гл. ас. д-р Маргарита Николова** 230

ФИСКАЛНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ ЗА ЛИЦА С УВРЕЖДАНИЯ КАТО ПРИКРИТИ
СОЦИАЛНИ ПЛАЩАНИЯ ПРИ ИНВАЛИДНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, Ас. д-р Йордан Йорданов,
Докторант Жанета Ангелова 238

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов 246

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА СПРАВЕДЛИВОСТ –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Силвия Топлева 251

ДЪЛГОСРОЧНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
НА ПАНДЕМИИТЕ – УРОЦИ ОТ НЯКОИ ПРЕДХОДНИ КРИЗИ
Гл. ас. д-р Александър Б. Тодоров 258

ЕВРОФИНАНСИРАНЕТО КАТО СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ СЕКТОР
„ПРОИЗВОДСТВО НА ОБЛЕКЛО ОТ ТЕКСТИЛ“
Гл. ас. д-р Ангелина Терзиева 266

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА COVID-19
ВЪРХУ БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Гл. ас. д-р Анелия Панева 274

ПАЗАРЪТ НА ЗДРАВНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ –
СЪСТОЯНИЕ, РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 281

ФИСКАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ –
НЕОБХОДИМОСТ, УСЛОВИЯ И ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Димитър Костов 289

БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕВРОЗОНАТА
Гл. ас. д-р Петя Василева 297

ДИНАМИКА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ
СЪС СТРАНИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОСЪЮЗА
Гл. ас. д-р Сергей Радуканов 304

ПРОМЕНЯЩИТЕ СЕ РОЛИ НА ФИСКАЛНАТА И ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА
В СВЕТЛИНАТА НА COVID-19 В СТРАНИ С РАЗЛИЧЕН ПАРИЧЕН РЕЖИМ
Гл. ас. д-р Соня Георгиева 310

АСПЕКТИ НА НАЦИОНАЛНАТА ПОЛИТИКАТА
ПО ЗАЕТОСТТА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД НЕЯ
Гл. ас. д-р Таня Илиева ……..……..……..……..… 320

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ИНВЕСТИЦИОННИ СТРАТЕГИИ –
ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВИ РЕЗУЛТАТИ
ОТ АКТИВНО ИНВЕСТИРАНЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов ……...……. 325

ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ПРЕД БЪДЕЩИТЕ ПЕНСИОНЕРИ
В КОНТЕКСТА НА НОРМАТИВНИТЕ ПРОМЕНИ ВЪВ ВТОРИ СТЪЛБ
НА ПЕНСИОННИЯ МОДЕЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Йордан Йорданов ……...……. 334

ПАЗАРЪТ НА БАНКОВИ ДЕПОЗИТИ В БЪЛГАРИЯ:
ДИНАМИКА И СТРУКТУРНИ ИЗМЕНЕНИЯ
Ас. д-р Радослав Къновски …….....……. 340

ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОСТТА НА АГРАРНИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ
Д-р Антон Сотиров, **Д-р Никола Пищалов** …….....……. 347

НАДНОРМЕНОТО ТЕГЛО И ЗАТЛЪСТЯВАНЕТО
КАТО РИСКОВ ФАКТОР ЗА ЗДРАВЕТО
Д-р Орлин Цветков …….....…….……. 354

МЕРКИ НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ НА САЩ
ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА COVID-19
Д-р Свилен Колев .....…….……. 359

STATE AID ENFORCEMENT LAW IN THE ENERGY SECTOR
IN ALBANIA
Lecturer of Law, **Dr. Anduena Gjevori** ……..…….……. 366

БАНКОВАТА ТАЙНА КАТО КОМПОНЕНТА НА БАНКОВАТА
СИГУРНОСТ – ФИНАНСОВО-ПРАВНИ АСПЕКТИ
Преп. Игнат Папазов ……..…….……. 374

THE HISTORICAL EVOLUTION OF THE GOVERNMENT
SECURITIES MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
Olesea Speian, PhD Student ……..……...…….……. 378

ПРОМЕНИ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГУЛАТОРНИ КАПИТАЛОВИ
ИЗИСКВАНИЯ ЗА ПОКРИТИ ОБЛИГАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА
Докторант Борислав Киров ..……...……..……. 386

АВТОМОБИЛНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ И МЯСТОТО
НА ТЪРГОВСКИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА НА НЕГО
Докторант Ваня Галчева ……...……. 393

ЕФЕКТИ ВЪРХУ ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА В РЕЗУЛТАТ
ОТ НАМАЛЯВАНЕТО НА НАЛИЧНИТЕ ПАРИ В ОБРАЩЕНИЕ
Докторант Владимир Сиркаров ……..……. 398

ВЛИЯНИЕ НА КОЕФИЦИЕНТА P/E И ДИВИДЕНТНАТА
ДОХОДНОСТ ВЪРХУ ЦЕНИТЕ НА АКЦИИТЕ
НА БЪЛГАРСКИЯ КАПИТАЛОВ ПАЗАР
Докторант Владислав Любенов …….....…… 405

ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА МСП
В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ
Докторант Даниел Данчев …….....…… 413

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РЕГУЛИРАНЕ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ
ЧРЕЗ ГРАНИЦИТЕ НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ДОХОД
Докторант Жанета Ангелова .....…… 421

ЦИФРОВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО – СРЕДСТВО
ЗА ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ЖИВОТ И РАДИКАЛНА
ПРОМЯНА НА НАЧИНА НА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА МЕДИЦИНСКИ
И ЗДРАВНИ ГРИЖИ
Докторант Живка Петрова .....…… 429

ДЕБАТЪТ МЕЖДУ БАНКОВАТА И ВАЛУТНАТА ШКОЛА ОТ 19-И ВЕК –
ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПАРАЛЕЛИ СЪС СЪВРЕМЕННИТЕ
МОНЕТАРНИ РЕАЛНОСТИ
Докторант Кузман Илиев .....…… 438

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЕНИДЖМЪНТА НА ЛЕЧЕБНИТЕ
ЗАВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
(ПО ПРИМЕРА НА УНИВЕРСИТЕТСКА МНОГОПРОФИЛНА БОЛНИЦА
ЗА АКТИВНО ЛЕЧЕНИЕ „СЪРЦЕ И МОЗЪК“ – ПЛЕВЕН)
Докторант Люба Митева .....…… 446

БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИИТЕ – ГОЛЕМИТЕ ПОЛЗИ
ЗА МАЛКИТЕ БАНКИ
Докторант Марина Милинова .....…… 453

ОТРИЦАТЕЛНИ ЛИХВЕНИ НИВА – ЕМПИРИЧЕН ОПИТ
Докторант Милена Пешева .....…… 460

ФИНАНСОВИЯТ ФЕЪРПЛЕЙ В ЖЕНСКИЯ ФУТБОЛ –
НЕОБХОДИМОСТ ИЛИ ВЪЗМОЖНОСТ
Докторант Нено Ненов ……..…… 468

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ПРЕМИЙНИЯ ПРИХОД
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Докторант Николай Илиев ….…… 474

РАЗВИТИЕ НА ИМУЩЕСТВЕНОТО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ОТНОШЕНИЯ
Докторант Радка Василева ….…… 480

КОНСОЛИДАЦИЯТА НА БАНКОВИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОСТ
Докторант Рая Драгоева ……..…… 488

ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ДАНЪЧНИТЕ ИЗМАМИ
ПРИ ТЪРГОВИЯТА С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ
Докторант Стефан Пешов .....……. 496

ПРОГНОЗИРАНЕ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ -
ОТКЛОНЕНИЕ НА ФАКТИЧЕСКОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ
НА КОНСОЛИДИРАНАТА ФИСКАЛНА ПРОГРАМА
СПРЯМО ЗАКОНА ЗА БЮДЖЕТА НА БЪЛГАРИЯ
Докторант Юлиан Войнов .....……. 501

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА РОЛЯТА И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
ПРИ ДОКУМЕНТИРАНЕТО В СЧЕТОВОДСТВОТО
Проф. д-р Атанас Атанасов .....……. 511

ОСОБЕНОСТИ ПРИ СЧЕТОВОДНОТО ОТЧИТАНЕ
НА СТОКИТЕ В УСЛОВИЯТА COVID-19
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова .....……. 517

АКТУАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРЕД СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА
НА ПРОМЕНИТЕ СЛЕД БРЕКЗИТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, Д-р Марий Стоянов .....……. 524

КЪМ НОВ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО
ПО МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ
Доц. д-р Диана Ималова, Доц. д-р Венцислав Вечев .....……. 532

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА
НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – СТАТИСТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Красимира Славева .....……. 541

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ЗАВИСИМОСТТА МЕЖДУ
ЦИФРОВИЗАЦИЯТА НА ИКОНОМИКАТА И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ
Доц. д-р Маргарита Шопова, Гл. ас. д-р Евгени Овчинников,
Гл. ас. д-р Тихомир Върбанов .....……..…. 549

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СПОРАЗУМЕНИЯ ЗА СВОБОДНА
ТЪРГОВИЯ С ТРЕТИ СТРАНИ И ЗНАЧЕНИЕТО ИМ ОТ ПОЗИЦИЯТА
НА МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ В ЕС
Доц. д-р Момчил Антов .....……..…. 557

INNOVATIVE METHODS FOR ACCOUNTING EDUCATION –
EXPERIENCE AND GLOBAL LESSONS LEARNED
Assoc. Prof. Nadya Velinova-Sokolova, PhD ……..……..…..…. 564

ДЪЛГОСРОЧНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ НА ПАНДЕМИИТЕ – УРОЦИ ОТ НЯКОИ ПРЕДХОДНИ КРИЗИ

Гл. ас. д-р Александър Б. Тодоров[1]

Резюме: *Икономическите последствия от COVID-19 кризата са вече силно осезаеми и се очаква да се задълбочат. Подобни явления обаче не са прецедент в човешката история. В доклада се прави опит да се изведат някои поуки от предходни пандемии. Тези уроци са важни за дългосрочното ни икономическо развитие, но често остават на заден план в актуалната дискусията.*

Ключови думи: *COVID-19, икономически растеж, пандемии, макроикономически последствия, социални ефекти*

JEL: N10, O**11,** I15

LONG-**TERM ECONOMIC EFFECTS OF PANDEMICS – LESSONS FROM SOME PREVIOUS CRISES**

Head Assist. **Aleksandar B. Todorov,** PhD

Abstract: *The economic consequences of the COVID-19 crisis are already very tangible and are expected to deepen. However, such phenomena are not a precedent in human history. The paper attempts to draw some lessons from previous pandemics. These lessons are important for our long-term economic development, but often remain in the background of the current discussion.*

Key words*: COVID-19, economic growth, pandemics, macroeconomic consequences, social effects*

JEL: N10, O**11,** I15

1. **Въведение**

Повечето от изследванията на икономическите последствия от актуалната пандемия са насочени към непосредствените ѝ ефекти. С оглед на задълбочаването на кризата и неимоверните усилия на правителствата по света е важно да се разбере рамката, в която се очаква да работи икономическата политика през следващите десетилетия. За това изглежда удачно да се обърне поглед към минали пандемии, през които човечеството вече е преминало. Настоящият доклад разглежда основните пандемични епизоди от последните сто години и очертава техните дългосрочни икономически ефекти на базата на резултати от актуални изследвания.

[1] atodorov@ue-varna.bg

2. **Пандемични епизоди в съвременната човешка история**

Увеличаващата се мобилност на все по-нарастващото човешкото население е съпътствана от разпространението на инфекциозни заболявания. С това пандемиите – заразяването на значителна част от населението на света – се превръщат във все по-често повтарящо се явление. За последните 100 години човечеството става свидетел на най-малко десет значими пандемии (вж. Таблица 1).

Таблица 1. Десетте най-значими пандемии през 20. и 21. век

Ном.	Наименование	Период	Причинител	Смъртни случаи
1	Испански грип	1918 – 1920	H1N1	40 – 50 милиона
2	Азиатски грип	1957 – 1958	H2N2	1 – 4 милиона
3	Хонконгски грип	1968 – 1970	H3N2	1 – 4 милиона
4	СПИН	1981 – днес	ХИВ	25 – 35 милиона
5	SARS	2002 – 2003	SARS-CoV-1	~800
6	Грипна епидемия 2009	2009 – 2010	H1N1	20 000 – 500 000
7	Ебола	2014 – 2016	Ебола вирус	~11 000
8	Зика	2015 – 2016	Флавивирус	~18
9	MERS	2015 – днес	MERS-Cov	~850
10	COVID-19	2019 – днес	SARS-CoV-2	> 4,5 милиона (към 31 август 2021)

Източник: LePan (2020), Huremović (2019)

Испанският грип от 1918 – 1920 г. е пандемия, причинена от H1N1 щам на грипния вирус. Въпреки своето наименование истинският произход на епидемията е неизвестен – по време на Първата световна война в много от държавите публичната информация е цензурирана, а Испания е неутрална към този момент. Испанският грип се характеризира със много висока смъртност – точният брой смъртни случаи е неизвестен, но варира от 40 млн. до 50 млн. души, което я превръща в най-смъртоносната за последните сто години.

Азиатският грип е пандемия от 1957 – 1958 г. с причинител H2N2 щам на грипния вирус. За пръв път е установен в Южен Китай, който по това време не е член на Световната здравна организация (СЗО) и съответно не информира други държави относно опасността от епидемия. Въпреки че относителната смъртност на Азиатския грип се определя като сравнително ниска, жертвите в световен мащаб се оценят между 3 и 4 милиона души.

Хонконгският грип е пандемия от 1968 – 1969 г. с причинител щам H3N2 – вариант на H2N2 причинил Азиатския грип. В периода на пандемията вирусът взима между 1 и 4 милиона жертви по света, което причислява Хонконгския грип към най-смъртоносните пандемии. Краят на пандемията идва след разработването и прилагането на ваксина, разработена от същия екип, който разработва ваксината, сложила края на Азиатския грип.

Пандемията от СПИН се развива бавно през десетилетията като обхващаща множество различни региони от света като към момента най-тревожна е ситуацията в Субсахарска Африка. През годините вирусът ХИВ е засегнал повече от 40 милиона души и е отнел живота също на приблизително толкова. Бавното развитие на пандемията позволява значителен напредък в лечението на болестта и тя постепенно се превръща в хронично състояние, което може да бъде контролирано медикаментозно.

Пандемията от 2002 – 2003 г., известна като SARS пандемия, е предизвикана от коронавирус SARS-CoV-1. Вирусът е изолиран за пръв път в Китай, но бързо достига пандемичен характер, обхващайки общо 29 държави (Siu и Wong, 2004). С приблизително 8 000 установени случаи и около 800 жертви вирусът се характеризира със сравнително висока смъртност (10%), което привлича вниманието на СЗО по това време. Въпреки това пандемията е овладяна бързо.

Грипната епидемия от 2009 – 2010 г. е предизвикана от нов щам на грипния вирус H1N1, причинил Испанския грип. Разпространението на вируса тръгва от Мексико и в рамките на няколко седмици достига пандемични размери. Потвърдените случаи достигат до 10% от световното население, а смъртните случаи се оценят на около 500 000 души. Въпреки че смъртността на тази пандемия се разглежда като по-скоро ниска спрямо обичайния сезонен грип, заразата с новия щам се взима насериозно от здравните власти защото поразява предимно хора в активна възраст.

Вирусната треска ебола е идентифицирана за пръв път още през 1976 г., но най-голямата епидемия до момента настъпва през 2014 г. в Западна Африка. За няколко месеца има над 28 000 случая, от които 11 000 с фатален край. Треската Зика също е позната сравнително дълго преди избухването на първата голяма епидемия през 2015 г. До този момент заболяването е било характерно предимно за Африка и Югоизточна Азия, но в периода 2015 – 2016 г. засяга и редица страни от Южна и Северна Америка. Заболяването не е толкова смъртоносно, но в редица случаи поразява плода при бременни жени.

Близкоизточният респираторен синдром (MERS) с причинител коронавируса MERS-Cov е изолиран за пръв път през 2012 г. в Саудитска Арабия. След 2015 г., когато първи случаи са регистрирани и в Южна Корея, вирусът засяга все повече страни. Към 2021 г. разпространение на вируса е регистрирано в 24 държави с общо над 2 500 случая, от които 900 (36%) са с фатален край.

С над 200 милиона случая, от които над 4,5 милиона фатални (2%) актуалната COVID-19 пандемия се нарежда сред най-смъртоносните в съвременната история. За оценката на нейните дългосрочни последствия, вкл. икономически и социални, най-често се използват сравнения с Испанския грип от 1918 г., която поради отдалечеността във времето и като първа в съвременната история, е сравнително добре проучена.

3. **Испанският грип и теорията на растежа**

Испанският грип преминава в три (в някои държави в четири) вълни с относително висока смъртност. Испанският грип отнема живота на приблизително 40 млн. души в световен мащаб – около 2% от световното население по това време (1918 – 1920). Най-силно засегнато е населението в гъсто населените региони – големите градове, където и замърсяването на въздуха е по-силно (Clay, Lewis и Severnini, 2019). Смъртността е изключително висока при мъжете и жените на възраст между 15 и 44 години. Това означава, че при Испанския грип основните засегнати са работещите – икономически активното население.

От теоретична гледна точка Испанският грип се разглежда като екзогенен шок в предлагането на труд, което същевременно оставя незасегнат физическия капитал (Boucekkine и Diene, 2008). В стандартния модел на растежа на Солоу съкращаването на трудоспособното население, при неизменно количеството капитал, води до нарастване на съотношението между капитал и труд. Това има две важни последствия. Поради намаленото количество труд неговият пределен продукт нараства, а това означава, че и цената на трябва да се повиши. Същевременно поради нарасналото съотношение между капитал и труд се увеличава и продуктът на глава от населението.

След този първоначален шок икономиката постепенно ще се придвижи обратно към първоначалното си състояние. По време на този преход продуктът на глава от населението ще има отрицателен прираст, т.е. след пандемията икономиката навлиза в рецесия. Колкото по-тежка е епидемията, толкова по-голямо ще е първоначалното увеличение на капитала на глава от населението и на продукта на глава от населението и съответно толкова по-голям ще е отрицателният прираст на продукта на глава от населението при прехода на икономиката към първоначалното ѝ състояние – с други думи толкова по-дълбока ще е рецесията.

Първоначалният рецесионен ефект може да се подсили, ако пандемията окаже влияние върху нормата на спестяване в резултат на загуба на доходи от страна на засегнатите домакинства. В допълнение индивидуалните и социалните мерки за ограничаване на заразата, загубата на доверие и нарастването на общата несигурност влошават икономическата активност. Преходът на икономиката е свързан и с намаляване на възвращаемостта на капитала, което действа ограничаващо на инвестициите и на натрупването на капитал и от тук – и на дългосрочния икономически растеж.

Дългосрочните ефекти от пандемията включват и изменението в човешкият капитал. Той намалява по време и след пандемия, а с него и производителността на труда особено в сектори с интензивно използване на човешки капитал. Намаляването на човешкия капитал може да предизвика и външни ефекти, които да дадат отражение върху производителността и на заетите в други сектори, а и на икономиката като цяло. С това ефектът от намалените спестявания и инвестиции може да бъде подсилен и от по-ниски

инвестиции в човешки капитал, като например образование и здравеопазване.

Измененията във възнагражденията след пандемията е възможно да предизвикат и разпределителни ефекти, които да дадат своето отражение върху бедността и доходното неравенство. Ако заплатите нараснат по-силно от възвръщаемостта на капитала, то доходите на работниците е по-вероятно да нараснат по-силно отколкото доходите на собствениците на капитала. На пръв поглед този ефект би трябвало да намали абсолютната бедност и да намали неравенството, защото разпределението на доходите става по-компресирано. От друга страна някои от домакинства може да са силно засегнати от пандемията и да не са в състояние да се включат отново пълноценно в пазара на труда.

4. **Емпирични наблюдения**

Емпиричните изследвания показват, че рецесионният ефект може да се различава значително в различните засегнати региони относно своята сила и продължителност. McKibbin и Sidorenko (2006) разглеждат различни сценарии за развитието на една пандемия – *меко* (сходно на Хонконгския грип от 1968 г.), *средно* (Азиатския грип от 1957 г.), и *тежко* (Испанския грип от 1918 г. с горната граница на оценката на смъртните случаи). Според техните изчисления при една мека пандемия загубите възлизат на 0,8 процента от световния БВП, докато при едно повторение на Испанския грип тази стойност би могла да достигне до 12,8 процента.

Конкретно за Испанския грип Barro, Ursúa и Weng (2020) показват, че е налице спад от 6% в реалния БВП на глава от населението средно и с около 8% срив в потреблението – стойности, които са сравними с икономическия спад от Световната рецесия (2008 – 2009 г.). Сходни са резултатите на Carillo и Jappelli (2020) за Италия – в най-засегнатите региони БВП на глава от населението намалява с 6,5%, като този спад се наваксва за около три години след първоначалния шок.

За Испанския грип Velde (2020) установява лека и краткосрочна рецесия за икономиката САЩ по време на пандемията. Най-засегнат е производственият сектор, като основната причина за това е негативният шок в предлагането на труд. В по-малка степен е засегната търговията на дребно, а банковият сектор остава изцяло незасегнат. Предприетите противоепидемични мерки за ограничаване на заразата – сходни на тези по време на COVID-19 с изключение на затварянето на бизнеси – имат категорично положителен ефекти върху икономическата дейност.

Краткосрочна рецесия се наблюдава и по време на пандемията от SARS (2002 – 2003 г.). За разлика от Испанския грип в този случай водеща роля играе потреблението, което в резултат на страха от заразата и ограничаването на социалните контакти се свива осезаемо (Fan, 2003). Най-потър-

певши са сектори, които са в пряка зависимост от потреблението като туризма и транспорта, както и региони, които са силно зависими от тези сектори (Keogh-Brown и Smith, 2008). Lee и McKibbin (2004) отбелязват, че една от причините за рецесията е не толкова заразата сама по себе си, а променено поведение на домакинствата.

Brainderd и Siegel (2003) показват, че регионите с повече смъртни случаи на глава от населението реализират по-висок ръст на доходи на глава на населението след края на пандемията – ефект, който се наблюдава дори десетилетие след края на пандемията. Сходни са и резултатите на Garrett (2009), който установява, че в региони с по-висока смъртност нарастването на реалните възнаграждения в производствения сектор е по-голямо, което е в съзвучие с неокласическия модел на растежа.

Jordà, Singh и Taylor (2021) анализират последствията от различни епидемии от 15. век насам и намират емпирични доказателства за това, че те са свързани с намаляване на естествения лихвен процент, а с това и на доходността на капитала, което в някои случаи продължава и с десетилетия – в тяхното изследване тази продължителност е 40 години. Заплатите от друга страна обикновено нарастват като резултат от подобни епидемии. Причината за това авторите виждат в измененото съотношение между използваните капитал и труд.

Karlsson, Nilsson и Pichler (2014) установяват, че пандемията има негативен ефект върху доходите от капитал, докато доходите от труд остават незасегнати. Същевременно обаче регионалната безработица както и относителният дял на хората в приюти за бедни нарастват осезаемо. Galletta и Giommoni (2020) показват, че в по-силно засегнатите от епидемията региони се наблюдава нарастване на доходното неравенство. Краткосрочно увеличеното неравенство се обяснява със значителното намаляване на дела на доходите, получавани от най-бедните. Високите нива на доходно неравенство се запазват обаче и за през следващите десетилетия.

Изследване на Almond (2006) се фокусира върху дългосрочните ефекти върху човешкия капитал. Той намира доказателства за това, че децата родени през 1919 г., чиито майки са били заразени по време на бременността, по-късно достигат по-ниски нива на образование, имат по-ниски доходи, имат по-нисък социално-икономически статус и са в по-голяма степен бенефициенти по различни социални програми. Guimbeau, Menon и Musacchio (2019) установяват подобни негативни ефекти и за Бразилия дори 20 години след края на пандемията.

5. **Заключение**

През последните 100 години човечеството става свидетел на десет значими пандемии, от които Испанският грип има най-големи здравни, социални и икономически последствия. Всяка от тези пандемии е последвана от непосредствена рецесия, която в зависимост от протичането на пандемията

може да е или по-лека или по-дълбока. Процесът на възстановяване е дълъг и е свързан със забавяне на инвестиционната дейност за десетилетия напред. Това е сериозна пречка пред икономическия растеж и истинско предизвикателство пред политиката особено във времена, когато лихвените проценти са и без това неимоверно ниски. На този фон фискалните усилия, полагани от правителствата, изглеждат не само оправдани, но и крайно необходими.

Трябва да се има предвид обаче, че актуалната пандемия се различава от предходните. Три фактора биха могли да повлияят положително върху смекчаването на последствията. Първо, докато повечето от разгледаните пандемии засягат предимно икономически активното население, то при актуалната ситуация това не съвсем така. Второ, възможността на дистанционна работа благодарение на съвременните технологии остави множество сектори незасегнати или в поне по-малка степен. Трето, бързото разработване и внедряване на ваксини дава шанс на икономиките да ограничат щетите и да се върнат към нормалното си функциониране.

Използвани източници

Almond, D. (2006). Is the 1918 Influenza Pandemic Over? Long-Term Effects of In Utero Influenza Exposure in the Post-1940 U.S. Population. *Journal of Political Economy* 114(4), 672 – 712.

Barro, R.; F. Ursúa, J.; J. Weng (2020). *The Coronavirus and the Great Influenza Pandemic: Lessons from the „Spanish Flu“ for the Coronavirus's Potential Effects on Mortality and Economic Activity*. NBER Working Paper No. 26866.

Boucekkine, R.; B. Diene; T. Azomahou (2008). Growth Economics of Epidemics: A Review of the Theory. *Mathematical Population Studies* 15(1), 1-26.

Brainerd, E.; Siegler, M. (2003). *The Economic Effects of the 1918 Influenza Epidemic*. CEPR Discussion Paper No. DP3791.

Carillo, M.F.; T. Jappelli (2020). *Pandemic and Local Economic Growth: Evidence from the Great Influenza in Italy*. CEPR Discussion Paper No. DP14849.

Clay, K; J. Lewis; E. Severnini (2019). What Explains Cross-city Variation in Mortality during the 1918 Influenza Pandemic? Evidence from 438 US Cities. *Economics & Human Biology* 35, 42-50.

Fan, E. (2003). *SARS: Economic Impacts and Implications.* Asian Development Bank, ERD Policy Brief No. 15.

Fernandes, N. (2020). *Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on the World Economy*. University of Navarra, Mimeo.

Galletta, G. (2020). *The effect of the 1918 Influenza Pandemic on Income Inequality: Evidence from Italy*. SSRN Working Paper June 24, 2020.

Garrett, T. (2009). War and Pestilence as Labor Market Shocks: Manufacturing Wage Growth 1914–1919. *Economic Inquiry* 47(4), 711-725.

Guimbeau, A.; N. Menon; A. Musacchio (2019). *The Brazillian Bombshell? The Long-term Impact of the 1918 Influenza Pandemic the South American Way*. NBER Working Paper No. 26929.

Huremović, D. (2019). Brief History of Pandemics (Pandemics Throughout History). *Psychiatry of Pandemics*, 7-35.

Jorda,O.; R. Sanjay; A. Taylor (2021). Longer-Run Economic Consequences of Pandemics. *The Review of Economics and Statistics*, March 17, 1-29.

Karlsson, M.; T. Nilsson; S. Pichler (2013). The Impact of the 1918 Spanish Flu Epidemic on Economic Performance in Sweden: An Investigation into the Consequences of an Extraordinary Mortality Shock. *Journal of Health Economics* 36, 1-19.

Keogh-Brown, M.; R. Smith (2008), The Economic Impact of SARS: How does the Reality match the Predictions? *Health Policy* 88(1), 110–120.

Lee, J.-W.; W. McKibbin (2004). *Estimating the Global Economic Costs of SARS*. Learning from SARS: Preparing for the Next Disease Outbreak: Workshop Summary, 92-109.

LePan, N. (2020). Visualizing the History of Pandemics. https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/.

McKibbin, W.; A. Sidorenko (2006). *Global Macroeconomic Consequences of Pandemic Influenza*. Centre for Applied Macroeconomic Analysis (CAMA), Australian National University.

Siu, A; Wong (2004), Economic Impact of SARS: The Case of Hong Kong. *Asian Economic Papers*, 3(1), 62-83.

Velde, F. (2020). *What Happened to the US Economy During the 1918 Influenza Pandemic? A View Through High-Frequency Data*. FRBC Working Paper No. 2020-11.